

ทฤษฎี (โมเดิร์น+)โพสต์โมเดิร์น ถิ่นที่ เทคโนโลยี สัญญา ดิคอนสตรัคชัน ความซับซ้อน

หม่อมหลวง ปิยลดา เทวกุล ทวีปรังษีพร

คำ | ความคิด | สถาปัตยกรรม

theory
modern+
postmodern
place
tectonic
sign decon-
struction
complexity

คำ ความคิด

สถาปัตยกรรม

หม่อมหลวง ปิยลดา เทวกุล ทวีปรังษีพร

ว่าด้วยทฤษฎีสถาปัตยกรรมในโลกโพสต์โมเดิร์น

คำนิยม

รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์

มนุษย์ในทุกยุคทุกสมัย มีความปรารถนาที่จะสื่อสารความคิดของตนให้คนอื่นได้รับรู้ พอๆ กับสื่อสารคำ คำพูด คำกาย และคำภาพ ออกมาเป็น “อุปกรณ์” ที่มนุษย์จะใช้ประโยชน์ ผูกสัมพันธ์กันในโลกแห่งชีวิตและจิตใจ ในสังคมของพวกเขา ส่วนสถาปัตยกรรม หรือคำภาพนั้น คือองค์รวมหรือรูปธรรมของความคิดและคำ ที่ทำหน้าที่เป็นดั่งการบันทึกวัฒนธรรมหรือธรรมเนียมอันวัฒนาของมนุษย์แห่งยุค แห่งสมัยของสังคมนั้นๆ ตลอดมา

คำ ความคิด และสถาปัตยกรรม เป็นผลผลิตของจิตและกายของมนุษย์ ที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” ทั้งที่ปรากฏออกมาอย่างชัดแจ้ง และทั้งที่ซ่อนความมหัศจรรย์หรือความลับแห่งธรรมชาติอันอุดมไว้ในความไม่ปรากฏ (ที่อาจรับรู้ได้) อีกมากมาย ชุมชนสถาปนิกถ่ายทอดวัฒนธรรม เรื่องคำ ความคิด สถาปัตยกรรม ทั้งในระดับถิ่น และในระดับสากล ถ่ายคำ ทอดความคิด ถ่ายทอดจิตวิญญาณของสถาปัตยกรรม ออกมาเป็นรูปธรรม ให้จับต้องได้ เป็นนามธรรมที่รับรู้ได้อย่างงดงามเสมอมา ด้วยการใช้อุบายหรือกลวิธีในการใช้คำและความคิด ผูกสัมพันธ์กันขึ้นมาปรากฏเป็นรูปธรรมแห่งสถาปัตยกรรม ที่เป็นมากกว่าที่ตามองเห็น

วัฒนธรรมของคำ ความคิด สถาปัตยกรรม คือองค์ความรู้อันมีค่าของสังคม การจัดการความรู้ที่มีอยู่ท่วมท้นมากมายเป็นงานหนักของนักวิชาการ สถาปัตยกรรม ในการเปิดขอบฟ้ากว้างของการสรรค์สร้างงานสถาปัตยกรรม ขึ้นมาอย่างเป็นระบบ ฉายแสงให้เห็นที่มาแห่งองค์ความรู้ของคำ ความคิด สถาปัตยกรรม สะท้อนภาพ เนื้อ+หา+สาระ และถ่ายทอด ใจ+ความ และ ความ+หมาย ที่หมายให้ชี้ไปเป็นประโยชน์กับทั้งสถาปนิก และผู้ที่เกี่ยวข้อง ในการสร้างหรืออยู่อาศัยในสถาปัตยกรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ม.ล. ปิยลดา ทวีปรังษีพร เป็นผู้ที่ได้กระทำการกิจอันสำคัญนี้ เขียน คำ | ความคิด | สถาปัตยกรรม ด้วยความรอบรู้หลักแหลม และเปิดฉากความรู้อันกว้าง+ใหญ่+ไพศาล ขึ้นอย่างคมคาย ประตูปานต่างๆ ของโลกสถาปัตยกรรมถูกเปิดขึ้น และนำหนทางไปสู่เรื่องราวอันละเอียดลออ ด้วยการใช้วาทะที่มีความพิเศษเฉพาะตัว ทำให้หนังสือเล่มนี้เปรียบได้ดั่งน้ำอันสดชื่นที่เธอเต็มใจรินลงมาเต็มเหยือกน้ำใบใหญ่ ให้กายแห่งจิตของสถาปนิกเราได้ดื่มดับกระหาย คราใดที่เราสถาปนิกต้องใช้คำ ใช้ความคิด เราจะมีวิธีจับคำ จับความคิด ได้เต็มไม้เต็มมือ สำหรับจับการสร้าง+สรรค์อาคารขึ้น... ขึ้นเป็น สถาปัตยกรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ม.ล. ปิยลดา ทวีปรังษีพร มีผลงานเขียนคำและความคิดสถาปัตยกรรมในหนังสือวิชาการสถาปัตยกรรมมากมาย งานเขียนของเธอมีความสมบูรณ์ทั้งในมิติแห่งเนื้อหา และในมิติแห่งสุนทรียภาพ ที่ผู้อ่านจักสัมผัส รับ+รู้ จับ+ใจ ได้ คำ | ความคิด | สถาปัตยกรรม เล่มนี้เป็นผลงานชิ้นล่าสุดที่เติบโตขึ้นอย่างอิมมูม ดังป่าฝนที่เป็นปฐมกำเนิดแห่งอุบัติการณ์ของชีวิตอันมากมาย

00 introduction	เข้าเรื่อง	16
01 theory	ทฤษฎี	20
02 modern+postmodern	(โมเดิร์น+)โพสต์โมเดิร์น	46
03 place	ถิ่นที่	86
04 tectonic	เทคนิค	128
05 sign	สัญญาณ	156
06 deconstruction	ดีคอนสตรัคชัน	190
07 complexity	ความซับซ้อน	232
00' postscript	ออก (นอก) เรื่อง	274

Theory is an ambiguous word.
It means different things to
different people.

Jon Lang,
Creating Architectural Theory

01 | theory | ทฤษฎี

Theory is an ambiguous word. It means different things to different people.

Jon Lang, *Creating Architectural Theory*¹

เมื่อพูดถึงคำว่า “ทฤษฎี” หรือ “ทฤษฎีสถาปัตยกรรม” หลายคนนึกถึงข้อเขียนที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ดูไกลตัว ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับและดูไม่น่าจะจำเป็นต่อความเป็นนักออกแบบหรือผู้สร้างสรรค์ในวิชาชีพอย่างไรก็ตาม ในอีกมุมหนึ่ง พวกที่พอจะสนใจในทฤษฎีอยู่บ้าง ก็อาจนึกไปเองว่าข้อเขียนที่อ่านยากๆ ใช้ถ้อยคำศัพท์แสงมากมาย กำกวม มีภาพประกอบ และแผนภูมิ (diagram) ที่ดูไม่ค่อยจะเข้าใจ ก็เรียกได้ว่าเป็น “ทฤษฎีสถาปัตยกรรม” แล้ว

แล้วทฤษฎีสถาปัตยกรรมคืออะไรกันแน่

บทความนี้มุ่งไขความกระจ่างในเรื่องดังกล่าว คือแง่มุมเบื้องต้นและพัฒนาการของทฤษฎีสถาปัตยกรรม โดยจะอธิบายเป็นสามภาค ภาคแรก มุ่งอธิบายนิยาม ความหมายของคำว่า “ทฤษฎี” และความหมายเฉพาะของคำว่า “ทฤษฎีสถาปัตยกรรม” รวมทั้งหน้าที่และคุณประโยชน์ของทฤษฎีในวิชาการ

สถาปัตยกรรม ภาคที่สอง เป็นการขยายความเข้าใจในเรื่องทฤษฎีสถาปัตยกรรม โดยอธิบายคร่าวๆ ถึงความแตกต่างและคล้ายคลึง ระหว่างทฤษฎีกับสาขาที่เกี่ยวข้องคือ ประวัติศาสตร์ (history) และการวิจารณ์ (criticism) ส่วนภาคที่สาม เป็นการเล่าพัฒนาการของทฤษฎีสถาปัตยกรรมตะวันตกโดยสังเขป

ภาคแรก ทฤษฎีและศาสตร์แห่งสถาปัตยกรรม

ทฤษฎี เป็นเรื่องของกระบวนการความคิด โดยมักเป็นเรื่องของความคิดที่มีนัยยะเชิงอุดมคติ เป็นนามธรรม หรือเป็นความคิดที่มีหลักวิชา มีเหตุผลรองรับ คำว่าทฤษฎี ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า theory ซึ่งมีรากมาจากภาษากรีก *theoria*² หมายถึง การสังเกต การคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรอง หากในการใช้ทั่วไป เมื่อใครพูดถึงทฤษฎี (theory) มักหมายถึง ความคิดที่เป็นนามธรรม หรือเป็นหลักการพื้นฐานของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมักใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งนั้นได้ เช่น ทฤษฎีแรงโน้มถ่วง ทฤษฎีวิวัฒนาการ เป็นต้น นอกจากนี้ อาจเป็นการคาดเดาหรือคาดการณ์ ซึ่งอาจมีหลักวิชารองรับหรือไม่ก็ได้ (หากมีหลักวิชารองรับก็ถือเป็นสมมติฐาน) ตัวอย่างเช่น ประโยคที่ว่า “ในเรื่องนี้ ทฤษฎีของผมมีอยู่ว่า ...” เป็นต้น

อีกนัยยะหนึ่งของทฤษฎี มักถูกใช้ในความหมายว่า เป็นหลักการหรือวิธีการพื้นฐานเชิงนามธรรม ซึ่งจะตรงข้ามกับคำว่า ปฏิบัติ (practice) ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นรูปธรรม มีความเฉพาะเจาะจงกว่า ทฤษฎีในความหมายนี้ ปรากฏมากในศิลปะแขนงต่างๆ และ/หรือ ศาสตร์ที่เป็นวิชาชีพ เช่น ทฤษฎีดนตรี ทฤษฎีศิลปะ ทฤษฎีสถาปัตยกรรม เป็นต้น และปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกของทฤษฎีและโลกของการปฏิบัตินี้เอง ก็เป็นที่ถกเถียง วิพากษ์กันมากในหลายทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของรอยแยกระหว่างทฤษฎีกับปฏิบัติ หรือการที่ผู้ปฏิบัติวิชาชีพมักมองข้ามความสำคัญของทฤษฎี เป็นต้น

ในเชิงวิชาการแล้ว ทฤษฎี หมายถึงโครงความคิด (conceptual framework) หรือระบบความคิดและมโนทัศน์ซึ่งเชื่อกันว่าสามารถบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ ในความหมายทั่วไปนี้ ทฤษฎียังกินความถึงแบบจำลองความคิด (model) อย่างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ (mathematical model)

โพสต์โมเดิร์นนั้น ไม่ใช่เพียง
รูปแบบสถาปัตยกรรม หากเป็น
กระบวนการที่มีอิทธิพลต่อ
กระบวนการและผลิตผลทาง
วัฒนธรรมต่างๆ ตั้งแต่ศิลปะ
วรรณกรรม สถาปัตยกรรม
องค์ความรู้ทางวิชาการ ไปจนถึง
สื่อโฆษณา และวิถีชีวิตของผู้คน
ทุกๆ ไปในสังคม

02 | modern + postmodern | (โมเดิร์น+) โปสท์โมเดิร์น

เมื่อพูดถึงคำว่าโปสท์โมเดิร์น นักเรียนสถาปัตย์ส่วนใหญ่คงนึกถึงสถาปัตยกรรมหน้าตามีสีสัน เจาะหน้าต่างเป็นช่องสี่เหลี่ยมเล็กๆ อย่าง Portland Building ของ ไมเคิล เกรฟส์¹ หรือไม่กี่ยี่มองค์ประกอบที่คุ้นตาจากอดีตมา “ประดับ” ไว้อย่างเตะตาและจงใจอย่าง AT&T Building ของฟิลิป จอห์นสัน² แล้วก็ทอถอใจ และบอกกับตัวเองว่าช่างเซยและหลุดสมัยเสียเหลือเกิน

จะว่าไป ภาพที่ว่ามันก็อาจไม่ได้ผิดเสียเลยทีเดียว แต่มันก็ไม่ใช่ความหมายเต็มๆ ของโปสท์โมเดิร์นที่เราจะพูดถึงกันวันนี้ เพราะภาพดังกล่าวเป็นเพียงความหมายเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรม (architectural style) รูปแบบหนึ่ง ที่สะท้อนกระบวนการความคิดอย่างโปสท์โมเดิร์นเท่านั้น ซึ่งตรงกับแนวทางที่ชาร์ลส์ เจนคส์ เคยเรียกไว้ในหนังสือของเขาว่าโปสท์โมเดิร์นแบบพหุนิยม (postmodern pluralism) และประวัติศาสตร์นิยม (postmodern historicism)³

Portland Building ที่เมือง Portland รัฐ Oregon (1982) โดย Michael Graves (ซ้าย) และ AT&T Building, New York (1984) โดย Philip Johnson

[http://www.portlandonline.com/shared/cfm/image.cfm?id=26527 และ http://marfiquotidiani.ilcammocchie.it/media/manager/sys/user/38715/450px-Sony_Building_by_David_Shankbone.jpg]

ถ้าไม่ใช่เพียงรูปแบบสถาปัตยกรรม แล้วโปสท์โมเดิร์นที่ว่ามันนั้นหมายถึงอะไรกันแล้ว ก็นี่เรากำลังพูดถึงเรื่องสถาปัตยกรรมกันอยู่ไม่ใช่หรือ

โปสท์โมเดิร์นนิสม์ในสถาปัตยกรรม (postmodernism in architecture) หรือที่นักเรียนสถาปัตย์นิยมเรียกกันย่อๆว่าโปสท์โมเดิร์น (postmodern) นั้น⁴ ไม่ใช่เพียงรูปแบบสถาปัตยกรรม หากเป็นทัศนคติ (attitude) หรือกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการและผลิตผลทางวัฒนธรรมต่างๆ ตั้งแต่ศิลปะ วรรณกรรม สถาปัตยกรรม องค์ความรู้ทางวิชาการ ไปจนถึงสื่อโฆษณา และวิถีชีวิตของผู้คนต่างๆ ไปในสังคม ทั้งยังรวมไปถึงเรื่องหรือประเด็น (theme) ที่เป็นที่สนใจของผู้คนในช่วงนี้ได้อีกด้วย⁵ ในบทนี้ ผู้เขียนจึงแบ่งเนื้อหาเรื่องโปสท์โมเดิร์นนิสม์ในสถาปัตยกรรมเป็น 3 ช่วง เริ่มจากการทำความเข้าใจลักษณะสำคัญของกระบวนทัศน์โปสท์โมเดิร์นในช่วงที่หนึ่ง ต่อด้วยโปสท์โมเดิร์นในโลกสถาปัตยกรรมในช่วงที่สอง และสุดท้ายโปสท์โมเดิร์นกับทฤษฎีสถาปัตยกรรม

หากจะพูดแบบตะวันออก place
ก็คงเป็นรูปที่ทำให้นามปรากฏอย่าง
สมดุลงและพอเพียง สถาปัตยกรรม
ในฐานะรูปธรรมที่ดี ... เป็นสิ่งที่
สร้าง/เปิดที่ว่างให้โลกปรากฏ
ให้เกิดพื้นที่ของความคิดคำนึง
ให้เราได้สำเหนียกรู้ถึงสิ่งที่มีอยู่
แต่ไม่เคยได้เข้าใจ

03 | place | ถิ่นที่

ผมไม่ได้บอกว่าผมรู้ดีว่า “ที่ว่าง” คืออะไร... อันที่จริงยิ่งผมคิดถึงมันมากเท่าไร มันก็ยิ่งดูลึกซึ้งซับซ้อนขึ้นเท่านั้น แต่สิ่งหนึ่งที่ผมมั่นใจก็คือ เมื่อสถาปนิกนึกถึงที่ว่าง สิ่งที่เราที่มันมักจะน้อยนิดเหลือเกินเมื่อเทียบกับที่ว่างอันแสนกว้างใหญ่หาที่สุดมิได้ของโลกใบนี้ แต่กระนั้นงานทุกชิ้นที่เราบรรจงสรรค์สร้างขึ้น ก็ล้วนปรากฏเป็น “สถานที่” อันพิเศษในที่ว่างอันไพศาลนั้น

Peter Zumthor, “A Way of Looking at Things.”¹

ตั้งแต่ครั้งยังเรียนอยู่ในโรงเรียนสถาปัตยกรรม คำหนึ่งที่เรามักใช้เมื่อพูดถึงงานสถาปัตยกรรมก็คือ “ที่ว่าง” หรือ “สเปซ” (space) ทั้งในการเรียนวิชาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาการออกแบบ จนดูเหมือนว่าเราไม่สามารถจะกล่าวถึงสถาปัตยกรรมกันได้อย่างสมบูรณ์หากไม่ได้พูดถึง space ซึ่งอันที่จริงแล้ว เรื่องของที่ว่างนั้น ถึงจะเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในงานสถาปัตยกรรมมาตลอดประวัติศาสตร์ แต่ก็เพิ่งจะเข้ามาอยู่ในความสนใจ เป็นหัวข้อในการวิเคราะห์วิจารณ์สถาปัตยกรรม และได้รับความสำคัญเป็นพิเศษก็เมื่อราวร้อยปีที่ผ่านมาเอง กล่าวได้ว่าคำว่า space และการมองคุณค่าของสถาปัตยกรรมผ่านเรื่องของที่ว่างนั้น เป็นประดิษฐกรรมของโลกแห่งสถาปัตยกรรมโมเดิร์น (modern architecture) ก็ว่าได้²

ในระยะสามสิบกว่าปีมานี้ โลกสถาปัตยกรรมเริ่มสะท้อนกระบวนทัศน์ทางสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป หลังจากที่สื่อศิลปะอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นทัศนศิลป์หรือดนตรี ได้ก้าว เข้าสู่โลกหลังสมัยใหม่ (postmodern) ความคิดเรื่อง “ถิ่นที่” (place) เข้ามาในความสนใจของนักคิดทางสถาปัตยกรรม ในฐานะสิ่งที่จะตั้งสถาปัตยกรรมอันร่างแล้งความหมายกลับสู่วิถีที่เปี่ยมด้วยชีวิตชีวาของผู้คน แม้ว่าอันที่จริงแล้ว ทั้ง space กับ place นั้น เรียกได้ว่าเป็นของคู่กัน ยากที่จะอธิบายแยกจากกันได้ก็ตาม

แล้ว space กับ place คืออะไร ?

เหมือนหรือต่างกันอย่างไร ?

มีที่มาที่ไปในวิถีวัฒนธรรมไทยหรือไม่ อย่างไร ?

มีความสำคัญต่อชีวิตและงานออกแบบมากน้อยเพียงใด ?

แล้วเราจะออกแบบ space หรือ place ได้อย่างไร ?

บทนี้เป็นความพยายามที่จะลองขยายความประเด็นและคำถามเหล่านี้ โดยเฉพาะเรื่องของ place ซึ่งไม่ค่อยได้พูดกันมากนัก คงไม่ใช้การให้คำตอบ แต่ขอเพียงเปิดประเด็น นำเรื่องเหล่านี้มาสู่ความสนใจ เพื่อให้ได้ไปคิดถกเถียงโต้แย้ง ต่อเติม กันต่อ เกิดปฏิสัมพันธ์ทางความคิดกันต่อไป

space | place

ที่ว่าง พื้นที่ | ถิ่น ถิ่นที่ สถานที่ ฯลฯ

“... What does that mean—‘tame’?”

“It is an act too often neglected,” said the fox.

“It means to establish ties.”

“‘To establish ties?’ ”

“Just that,” said the fox. “To me, you are still nothing more than a little boy who is just like a hundred thousand other little boys. And I have no need of you. And you, I am nothing more than a fox like a hundred thousand other foxes. But if you tame me, then we shall need each other.

To me, you will be unique in all the world.”

Antoine de Saint-Exupéry, The Little Prince.³

คำกริยาปลูก นอกจากจะสะท้อน
กรรมวิธีและระบบโครงสร้างแล้ว
จึงยังแฝงนัยยะของเวลา ทั้งเวลาที่
ต้องใช้ในการเติบโตงอกงามของตัว
สถาปัตยกรรม และเวลาของสิ่งมีชีวิต
ที่มีการฝังราก เจริญเติบโต
งอกงาม และถึงกาลดับไป

04 | tectonic | tectonic

ประเด็นเรื่องtectonic (tectonic) ซึ่งจะได้ขยายความกันในบทนี้ เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีผลต่อการคิดและสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในช่วงหลังสมัยใหม่อย่างยิ่ง จะว่าไปแล้วเรื่องtectonicนั้นกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับแนวคิดเรื่อง place หรือความเป็นถิ่นที่ เนื่องจากมีรากฐานส่วนหนึ่งมาจากปรัชญาปรากฏการณ์ศาสตร์เช่นเดียวกัน

ก่อนจะเข้าไปรู้จักและทำความเข้าใจความหมายของคำว่าtectonic (และเข้าใจว่าทำไมผู้เขียนจึงยังทับศัพท์อยู่อย่างนี้โดยไม่ถอดความเป็นภาษาไทยเสียที) เราน่าจะมาทราบภูมิหลัง ที่มาของความสนใจในประเด็นดังกล่าวกันสักนิด ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการนำเรื่องtectonicมาสู่ความสนใจของสถาปนิกและนักเรียนสถาปัตยกรรมอย่างกว้างขวางที่สุด ก็คือเคนเนธ แฟรมป์ตัน (Kenneth Frampton)¹ ครูทางทฤษฎีประวัติศาสตร์และการวิจารณ์สถาปัตยกรรม ผู้มีผลงานที่ทรงอิทธิพลต่อความคิดสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่มากที่สุดท่านหนึ่ง หนังสือ *Studies in Tectonic Culture* ของแฟรมป์ตันนั้นว่ากันว่าเป็นการถ่ายทอดเนื้อหาจากการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็น

ดังกล่าวในชั้นเรียนของเขาที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ซึ่งหากติดตามผลงานของแฟรมป์ตันมาบ้างก็จะพอจะจับเค้ากลางความต่อเนื่องทางความคิดที่พัฒนามาจากงานชิ้นก่อนๆ ของเขาได้ เช่น ผลงานสร้างชื่ออย่าง *Modern Architecture: A Critical History* (1980) ฉายให้เห็นภูมิหลังทางความคิดของแฟรมป์ตันในฐานะนักประวัติศาสตร์ที่เข้าใจโมเดิร์นนิสต์อย่างกระจ่างลึกซึ้ง ทำให้สถานะของเขาในการวิพากษ์สถาปัตยกรรมโมเดิร์นในงานเขียนต่อๆ มานั้นไม่เหลาะแหละเลื่อนลอย หากตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ที่หนักแน่นและการสังเกตการณ์อันแหลมคม วิพากษ์โมเดิร์นอย่างเข้าใจและถึงแก่นมิได้วางจุดยืนของการวิพากษ์อยู่บนพื้นฐานของรูปแบบและสุนทรียภาพเท่านั้น แต่ยังโยงถึงมิติทางสังคมวัฒนธรรมในแบบ Frankfurt School ดังที่พบได้ในบทความ *Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance* (1983) นั่นเอง จากแนวคิดท้องถิ่นนิยมเชิงวิพากษ์ในบทความดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่าแฟรมป์ตันนั้นมีความเป็นโพสต์โมเดิร์นนิสต์ในความหมายทางทฤษฎีสถาปัตยกรรม คือมิได้ต่อต้านโมเดิร์น (anti-modern) อย่าง “ชื่อบื้อ” หรือหัวชนฝา แต่ทั้งต่อต้านและต่อ ยอด คือชี้ให้เห็นทั้งจุดด้อยและจุดเด่นในสถาปัตยกรรมโมเดิร์นไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้ เขามองว่าแนวทางท้องถิ่นนิยมวิพากษ์ หรือ critical regionalism นี้เอง จะช่วยให้สถาปัตยกรรมพ้นจากปัญหาวิกฤตอัตลักษณ์ที่เป็นผลพวงจากโมเดิร์นนิสต์กระแสหลัก ทั้งยังเป็นอิสระจากการใช้รูปแบบจากอดีตหรือท้องถิ่นแบบผิวเผินอย่างที่ชาวโพสต์โมเดิร์นยุคเริ่มแรกชอบทำ²

ในบทความ *Towards a Critical Regionalism* ซึ่งเป็นเสมือนสะพานทางความคิดเชื่อมโยงประเด็นเรื่องถิ่นที่และอัตลักษณ์แห่งถิ่นที่ (place และ place identity) มาสู่เรื่องtectonicนั้น แฟรมป์ตันปูพื้นปมความขัดแย้งหลักในโลกสถาปัตยกรรมในความคิดของเขา (ซึ่งแนวทางท้องถิ่นนิยมวิพากษ์และแนวคิดเรื่องtectonicจะมาเป็นทางออก) ไว้ด้วยคำของปอล ริคัวร์ (Paul Ricoeur)³ ที่ว่า

Like it or not, all buildings
symbolize, or at least
“carry” meaning.

Geoffrey Broadbent

05 | sign | สัญญา

วิถีแห่งโพสต์โมเดิร์นในโลกสถาปัตยกรรมนั้น มีจุดเด่นประการหนึ่งก็คือ ความพยายามในการตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ความหมาย ที่เป็นผลพวงจากสถาปัตยกรรมโมเดิร์น ความพยายามในการคืนความหมายให้แก่สถาปัตยกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการที่ข้อเขียนทางปรัชญา “ความหมาย” สำคัญๆ ได้รับการแปลจากต้นฉบับในภาษาเยอรมันและฝรั่งเศส มาเป็นภาษาอังกฤษ ก่อให้เกิดกระแสความสนใจในแนวคิดจากปรัชญาเหล่านั้นในวงการสถาปัตยกรรม เกิดการ “ยืม” กรอบความคิดข้ามศาสตร์ และส่งผลต่อเนื่องมาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์และวิพากษ์สถาปัตยกรรม ต่อๆ มาในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ดังเช่นปรัชญาปรากฏการณ์ศาสตร์ของมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ ที่มาจุดประกายความสนใจในประเด็นเรื่อง ถิ่นที่ และเทคนิค ดังที่เล่าไว้ในบทที่ 3 และ 4

ปรัชญาอีกแขนงหนึ่งที่ได้รับความสนใจเป็นอันมากในวงการสถาปัตยกรรม ในช่วงเวลาเดียวกัน คือปรัชญาโครงสร้างนิยม (structuralism) และสัญศาสตร์ (semiotics) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิชาภาษาศาสตร์ ความสนใจดังกล่าวนี้มีที่มาส่วนหนึ่งจากการแปลบทบรรยาย *Course in General Linguistics* ของแฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure)¹ เป็นภาษาอังกฤษ เมื่อปี ค.ศ. 1966

แล้วสถาปัตยกรรม มาเกี่ยวข้องกับสัญศาสตร์ โครงสร้างนิยม และโซซูร์อย่างไร

1. semiotics (+semiology) +structuralism

In language there are only differences.

Ferdinand de Saussure²

คำว่า “โครงสร้างนิยม” นั้น หากฟังเผินๆ ก็คงอดคิดไม่ได้ว่าต้องมีความเกี่ยวข้องกับได้อย่างหนึ่งกับ “โครงสร้าง” ทางสถาปัตยกรรมแน่นอน คือน่าจะเป็นพวกนิยมแสดงออกซึ่งโครงสร้างในงานสถาปัตยกรรม สัญจะทางโครงสร้าง และจะเลยนีกต่อไปถึงเสา คาน ผนังรับน้ำหนัก และเดาว่าเป็นเหตุที่วางเรื่องนี้ไว้ต่อเนื่องจากเรื่องเทคนิคไปโน่น

อันที่จริงแล้วไม่ใช่เลย แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า คำว่าโครงสร้างนิยมนั้นเป็นคำที่ชวนสับสนอยู่ไม่ใช่น้อย และยังพบได้ในตำราของศาสตร์ต่างๆ อยู่เนืองๆ ด้วยความหมายที่หลากหลายพอควรทีเดียว ดังนั้นในเบื้องต้นนี้ก็ต้องมาตกลงกันก่อน ว่าคำว่าโครงสร้างนิยม หรือ structuralism ที่กำลังกล่าวถึงในที่นี้นั้น หมายถึง กระแสความคิดที่เบ่งบานและแพร่หลายในวงวิชาการสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในฝรั่งเศสในทศวรรษที่ 1960³ ดังที่ปรากฏในผลงานของนักมานุษยวิทยา โคลด เลวี-สโตรสส์ (Claude Lévi-Strauss) นักวิจารณ์วรรณกรรม โรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) นักจิตวิทยา ฌาคส์ ลากีอง (Jacques Lacan) หรือนักปรัชญาอย่างมีแฌล ฟูโกลต์ (Michel Foucault) และลุยส์ อัลตูแซร์ (Louis Althusser) เป็นต้น⁴

กระบวนทัศน์ในแนวทางปรัชญาหลายๆ เกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปด้วยวิถีทางเดียวกันกับสไตล์ในศิลปะและสถาปัตยกรรม กล่าวคือสิ่งที่มาใหม่มักจะเป็นสิ่งที่มาค้ำหรือด้านสิ่งที่อยู่มาก่อนหน้านั้นเสมอ สำหรับกระแสความนิยมในแนวคิดโครงสร้างนิยมที่เริ่มขึ้นตอนต้นทศวรรษที่ 60 นั้น ก็คือกระแสที่มาสู้กับแนวคิดอัตถิภาวนิยม หรือ existentialism ของฌอง-ปอล ซาร์ตร์ (Jean-Paul Sartre) และมอริซ เมร์โล-ปอนตี (Maurice Merleau-Ponty)⁵ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อกระบวนกรทางปัญญาของฝรั่งเศสมาตั้งแต่ช่วง

You cannot describe a
rainbow in terms of binary
oppositions although you
might, just, getaway with a
triad of red, yellow
and blue...

Geoffrey Broadbent

06 | deconstruction | ดีคอนสตรัคชัน

ยังจำได้ว่า ได้ยินคำว่าดีคอนสตรัคชันเป็นครั้งแรก ในวันสุดท้ายของการเรียนทอมตัน ชั้นปีที่หนึ่ง ในคณะสถาปัตยกรรม เมื่อฟังอาจารย์ท่านหนึ่งวิจารณ์งานนิสิตว่า “มันดู ‘ดีคอน’ นะ”

ตอนนั้น ผู้เขียนเองก็ยังไม่ค่อยเข้าใจมากนัก ว่า “ดีคอน” ที่อาจารย์ว่านั้นมันคืออะไร ต่อมาพอได้คุยกับรุ่นพี่บ้าง เปิดดูแม็กกาซีนในห้องสมุดบ้าง ก็เริ่มเห็นภาพมากขึ้น พอจับ “ความ” ได้ว่าเป็นแนวทางหรือกระแสล่าสุดของสถาปัตยกรรม¹ แต่ก็ยังจำกัดอยู่กับเพียงภาพงานสถาปัตยกรรมที่ดูแหวกแนว เบิร์ยวาล์ ด้วยเส้นสายยุ่งเหยิง ผันบังบิดเบี้ยวฉีกแยกออกจากกัน หรือเค้าโครงองค์ประกอบที่มาอยู่ร่วมกันอย่างไม่รู้ที่มาที่ไป หลายคนพูดถึง ปาร์ค เดอ ลา วิลเลตต์ (Parc de la Villette) โดย แบร์นาร์ด ซูมิ หรืองานของสถาปนิกชื่อไม่คุ้นหูอย่างโคออป ฮิมเมลบลาว, แฟรงค์ เกรี หรือ ซาฮา ฮาดิด เป็นต้น “ภาพ” งานเหล่านี้เริ่มก่อรูปร่างเป็นความสนใจในขณะนั้น แต่ก็ยังไม่เข้าใจแนวคิดที่เป็นที่มาของรูปทรงอยู่ดี

จนมาปัจจุบัน กว่าสี่สิบปีผ่านไป ผู้เขียนก็ยังเชื่อว่าสำหรับหลายๆคน เมื่อกล่าวถึงสถาปัตยกรรมดีคอนสตรัคชัน ความหมายลึกลับๆ และรากทางปรัชญา

ที่เป็นที่มาและ/หรือแรงบันดาลใจให้กับรูปทรงทางสถาปัตยกรรมนั้นก็ยังคงเลือนราง ไม่ชัดเจนนัก นักเรียนสถาปัตย์และสถาปนิกหลายๆ ท่านก็ยังคงนึกถึงเพียงรูปทรงบิดเบี้ยว หลายท่านอาจกำลังเริ่มแอบค่อนข้างมั่นใจว่าจะมาดีคอนอะไรกันตอนนี้ มันไม่เกินไปหน่อยหรือ

ถ้าเรามองดีคอนสตรัคชันในฐานะ “รูปแบบ” หรือ “สไตล์” หนึ่งของสถาปัตยกรรมแล้วละก็ แน่نون คำตอบก็คือ ใช่ ออกจะเซยแล้วประมาณหนึ่ง แต่ถ้าลองศึกษาที่มาที่ไปให้ลึกลงไป ดีคอนสตรัคชันก็มีอะไรให้ชวนคิดและน่าจะมีประโยชน์ในการมองโลก และอ่านสถาปัตยกรรมมากกว่าที่เราทำกัน (ซึ่งรวมถึงตัวผู้เขียนเองด้วย) เคยคิดไว้

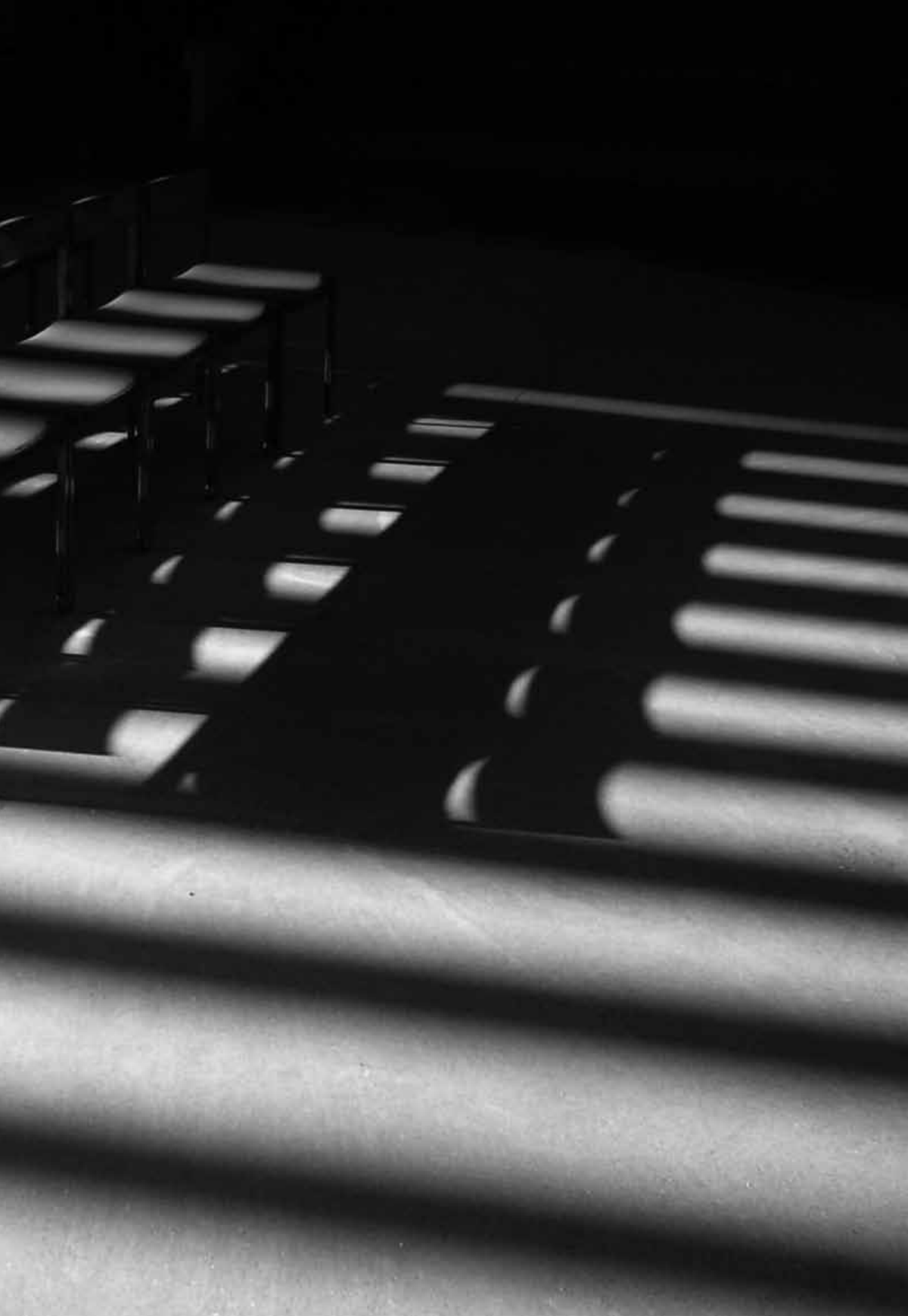
deconstructionist | deconstructivist | รื้อสร้าง

ก่อนจะลงลึกในความหมายของคำ เมื่อพูดถึง “ดีคอน” ก็ยังมีความสงสัยคาใจกันอยู่มาก เนื่องจากสิ่งที่นักเรียนไทยย่อยๆ กันสะตอกปากว่าดีคอนนั้น คำที่ปรากฏในหนังสือภาษาอังกฤษกลับมีทั้ง deconstruction, deconstructionism, deconstructivism, deconstructionist และ deconstructivist พอมาดูตำราภาษาไทย โดยเฉพาะตำราทฤษฎีสังคมศาสตร์หรือภาษาศาสตร์ ก็เจอคำว่า “รื้อสร้าง” เข้าให้ ก็เลยยิ่งงง ตกงว่าใครรื้ออะไร สร้างอะไร

มาไขความกระจ่างเรื่องคำกันก่อน²

ดีคอนสตรัคชัน (deconstruction) นั้นเป็นคำที่มาจากงานของนักปรัชญาร่วมสมัยชาวฝรั่งเศส ฌาคส์ แดริดา (Jacques Derrida)³ ซึ่งเขียนไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ.1967 และได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ.1973-78 จากนั้นจึงมาจุดประกายความสนใจในโลกสถาปัตยกรรม ในทำนองเดียวกับปรัชญาหรืองานจากศาสตร์อื่นๆ ที่มามีอิทธิพลต่อความคิดโพสต์โมเดิร์นในสถาปัตยกรรม ดังกล่าวแล้วในบทก่อนๆ

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มที่นิยมใช้คำนี้และคำเกี่ยวเนื่องอย่าง deconstructionism กับ deconstructionist จึงมักเป็นพวกที่เชื่อในความเกี่ยวข้องโดยตรงระหว่าง

I like complexity and
contradiction in architecture.

Robert Venturi

07 | complexity | ความซับซ้อน

I like complexity and contradiction in architecture.
Robert Venturi¹

คำที่มาในลำดับสุดท้ายในหนังสือเล่มนี้ คือคำว่า complexity ซึ่งดูเผินๆ ก็น่าจะเป็นลำดับที่เหมาะสมที่ควรแล้ว เนื่องจากทำให้นึกถึง complexity science หรือ complexity theory² ที่สอดคล้องกับรูปทรงอันสลับซับซ้อนของสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่พบเห็นกันอยู่ทุกวันนี้

แต่เมื่อมาไตร่ตรองกันดีๆ ชาวโพสโตโมเดิร์นก็อาจแย้งได้ว่า ที่จริงความซับซ้อน (complexity) นั้น เป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของหนึ่งของแนวทางโพสโตโมเดิร์นในสถาปัตยกรรมเสียด้วยซ้ำ ดูจากข้อเขียนทฤษฎีเล่มสำคัญ *Complexity and Contradiction in Architecture* โดยโรเบิร์ต เวนทิวรี (Robert Venturi)³ ที่มาจุดประกายกระแสวิพากษ์สถาปัตยกรรมโมเดิร์นนั้นไง อย่างนี้แล้วจะว่าความซับซ้อนเป็นเรื่องที่มาสุดท้ายได้อย่างไร

และนี่เอง ที่เป็นความน่าสนใจของแนวคิดเรื่องความซับซ้อนในบทนี้ เริ่มจากความซับซ้อนในทฤษฎีของเวนทิวรี ซึ่งเป็นหนังสือทางทฤษฎีที่แพร่หลายมากจนหลายคนมองข้ามไปแล้ว แต่เมื่อมาลองอ่านอีกทีก็ยิ่งเห็นความร่วมมือ

สมัยอยู่ในนั้น อีกส่วนหนึ่งคือความซับซ้อนในกระบวนการทัศนวิทยาศาสตร์ใหม่ที่ชาร์ลส์ เจนคส์ (Charles Jencks) รวบรวมมานำเสนอใน *The Architecture of the Jumping Universe*⁴ ซึ่งเป็นงานเขียนที่บอกเล่าที่นำไปของภาษาสถาปัตยกรรมในช่วงเปลี่ยนศักราชได้ดี ที่จริงแล้ว สองงานนี้ห่างกันถึงเกือบสามสิบปี การนำมาปะทะกันอย่างนี้ ดูๆ ก็เหมือนจะสะท้อนความเป็นโพสโตโมเดิร์นได้ไม่เลวเหมือนกัน บ่อยครั้งที่เรื่องราวต่างๆ กลับวน หรือกระโดดกลับมาที่จุดเริ่มต้น อย่างในโลกของเกมคอมพิวเตอร์ที่มักจบด้วยคำว่า “play again” บนหน้าจอ

บริบทของความคิด | เวนทิวรี และ เจนคส์

หากกล่าวถึงความซับซ้อนในโลกสถาปัตยกรรม สองชื่อที่มักจะนึกขึ้นมาในใจก็คือ โรเบิร์ต เวนทิวรี และ ชาร์ลส์ เจนคส์ เราทราบกันแล้วว่า *Complexity and Contradiction* ของเวนทิวรีนั้นตีพิมพ์ในปี 1966 ส่วน *Jumping Universe* นั้นออกมาในปี 1995 คำถามที่ตามมาก็คือ ทำไม

ทำไม อยู่ๆ เวนทิวรีถึงลุกขึ้นมาสวนกระแสความเรียบง่าย (simplicity) หรือ ยิ่งน้อยยิ่งดี (Less is more) ของสถาปัตยกรรมโมเดิร์น แล้วผลักดันความซับซ้อนขึ้นมาในปี 1966 แล้วทำไมเกือบสามสิบปีให้หลัง ชาร์ลส์ เจนคส์ ซึ่งก็ดูจะเป็นผู้ร่วมสังเกตการณ์สถาปัตยกรรมโพสโตโมเดิร์นมาตั้งแต่แรกๆ ถึงเพิ่งออกมาผลักดันแนวคิดความซับซ้อน แล้วเจ้าความซับซ้อนที่สองคนนี้พูดถึงนี้มันเหมือนหรือต่างกันหรือไม่อย่างไร

อย่างที่ทราบกันดี การจะทำความเข้าใจ text หรือตัวบทใดๆ ไม่ว่าจะมีความคิด ทฤษฎี หรืองานสถาปัตยกรรมอะไรสักชิ้นนั้น จะแจ่มแจ้งชัดเจนมากขึ้น หากเราเข้าใจ context หรือบริบทแวดล้อมความคิดหรือชิ้นงานนั้นๆ อย่างเช่นสภาพสังคม วัฒนธรรม บรรยากาศวิชาการ และรวมไปถึงตัวผู้เขียนหรือผู้สร้างงานเอง

มาทำความรู้จักสองคนนี้กันสักหน่อย

คนแรก โรเบิร์ต เวนทิวรี เป็นสถาปนิกชาวอเมริกัน เกิดในปี ค.ศ. 1925 ใช้